

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 1 Şubat 2020

ss. 113-146

Makalenin Geliş

Tarihi

03/12/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

27/02/2020

Yayın Tarihi

28/02/2020

AHMED KUDDÜSİ DİVANİ'NDA VEZNİ TESPİT EDİLEMİYEN ŞİİRLERE DAİR BAZI NOTLAR*

Hasan KAPLAN**

ÖZET

Asıl adı Ahmed olan Kuddûsî, 1769'da Niğde'nin Bor ilçesinde doğmuştur. Maraş'ın en eski ailelerinden birine mensup olup Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî olarak tanınmaktadır. İlim öğrenirken tasavvufa meyleden Ahmed Kuddûsî, çeşitli tarikatların bünyesinde yer almış, daha sonra Kadirî tarikatında şeyh olmuştur. Manzum ve mensur dinî-tasavvufi birtakım eserler yazan şairin hacimli bir divanı vardır. *Kuddûsî Divanı*, Ahmet Doğan (2013) tarafından beş yazma ve taş baskısı nüshalar karşılaştırılarak hazırlanmıştır. *Divan*'da 945 gazel, 42 kaside, 20 murabba, 4 muhammes, 3 müseddes, 3 muaşşer, 1 müstezat, 3 kıta, 34 dörtlü olmak üzere toplam 1054 şiir yer almaktadır. Doğan'a (2013: 57) göre bu şiirlerden 1020'si aruz vezni, 34'ü hece vezniyle yazılmıştır. Doğan (2013: 59), aruz vezniyle yazıldığını ifade ettiği 20 gazel, 2 kaside ve 2 kıtanın kalıbının tespit edilemediğini belirtmektedir. Bu çalışmada Doğan'ın belirttiği bu şiirlerin öncelikle aruz ile yazılıp yazılmadıkları incelenecek, aruzla yazılanların ise kalıbı tespit edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu şiirlerin aruz uygulamaları bakımından taşıdıkları özellikler gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Kuddûsî, aruz vezni, hece vezni, aruz tasarrufları.

* 23-24 Kasım 2018'de Kahramanmaraş'ta *Uluslararası Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî ve Kadirlik Sempozyumunda* sunulan "Ahmed Kuddûsî Divanı'nda Vezni Tespit Edilemeyen Şiirlere Dair Bazı Notlar" başlıklı sözlü bildirin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., h1982kaplan@hotmail.com ORCID ID: 0000-0003-1290-7219

SOME NOTES ON POEMS WITH UNDEFINED METERS IN DIWAN OF AHMED KUDDŪSÎ

ABSTRACT

Kuddûsî, whose real name is Ahmed, was born in Bor district of Niğde in 1769. He was connected to one of the oldest families of Maraş, and he is known as Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî. Ahmed Kuddûsî, who gravitated to islamic sufism while getting education, became a member of various cults, and then he became a sheikh in Qadiriyya. The poem who wrote several religious-sufic works has a bulky diwan. The Diwan of Kuddûsî was prepared by Ahmet Doğan (2013) by comparing five copies of manuscripts and lithographs. There are 1054 poems in the Diwan which are as follows: 945 gazelles, 42 odes, 20 murabbas, 4 pentastichs (muhammes), 3 museddes, 3 muassers, 1 mustezat, 3 stanzas and 34 verses. According to Doğan (2013: 57) 1020 of these poems were written in aruz prosody, and 34 of them were in syllabic meter. Doğan (2013: 59) stated that patterns of 20 gazelles, 2 odes and 2 stanzas, which he expressed to be written in aruz prosody, could not be defined. In this study, primarily these poems were investigated if they were really written in aruz prosody, and then patterns of those written in aruz prosody were searched. Features of these poems were depicted in terms of aruz practices.

Keywords: *Ahmed Kuddûsî, aruz prosody, syllabic meter, aruz practices.*

GİRİŞ

Hecelerin açıklık ve kapalılığına, başka bir ifadeyle uzunluk ve kısalığına dayanan aruz vezni, Arap edebiyatında doğmuştur. İstilah olarak lügatlerde çok farklı anlamlara gelen aruzun, doğuşuna dair de farklı rivayetler bulunmaktadır¹. Bu rivayetler bir kenara bırakılırsa aruzun şiir ile musiki arasındaki yakınlığın bir sonucu olarak sözü ahenkli kılmak ve ritme sokmak için kullanıldığı söylenebilir.

Aruz vezni Arap edebiyatından İran edebiyatına geçmiştir. İranlılar, Araplardan aruzu alırken bu veznin Arap şiirindeki şeklini, tüm bahir ve kalıplarını değil, kendi dillerine uygunluk arz eden, ahenkli buldukları bahir ve kalıpları almışlar, bunları yeni bahir ve kalıplarla da zenginleştirmişlerdir (İsen, 1994: 119). İran edebiyatında aruzun tatbikinde ortaya çıkan güçlükleri aşmak için şairler telaffuz ve imlada birtakım tasarruflara başvurmuşlardır. “İhtiyârât-ı şâiri” terimi ile karşılanan bu tasarruflar zamanla çoğalınca İranlılar, Arap şiirinden alıp uzun yıllar taklidî olarak kullandıkları aruz

¹ Bu konuda geniş bilgi bk. Nihad M. Çetin (1991). “Arûz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 3, s.s. 424-437.

veznini Farsçanın ses, şekil, kelime ve cümle yapısına göre yeniden ele alarak kendilerine özgü bir aruz oluşturma gayretine girmişlerdir (Düzenli ve Şahap, 2018: 148). Aruz, Türk şairleri tarafından kullanılmaya başlandığında aruzun Türkçenin ses, söyleyiş özelliklerine tam uymaması, Türkçenin yapı ve köken bakımından hem Arapçadan hem de Farsçadan farklılık arz eden yönü Türk şairlerini zorlamış, şairler de bu zorlukları aşmak amacıyla aruz uygulamaları dediğimiz imale, zihaf, med ve ulama gibi uygulamalara yer vermişlerdir. Bu uygulamalardan ilk ikisi kusur olarak görülürken son ikisi aruzda ahengi temin eden uygulamalar olarak değerlendirilmektedir. Uygulamaların yanı sıra şairler aruzu tatbik ederken imla ve telaffuzda da bazı tasarruflara yer vermişlerdir. Bu uygulamalar ve şairlerin aruz üzerindeki tasarrufları² tam olarak bilinmediğinde bir şairin aruz kullanımını hakkında değerlendirme yapan araştırmacı -bilindik olmayan uygulama ve tasarrufları- ya hata olarak görmüş ya da ahenksizlik olarak değerlendirmiştir³. Divan şairlerinin aruzu tatbik ederken yer verdikleri uygulama ve tasarrufların bir kısmı şunlardır (Kaplan, 2019: 283-284):

a. Türkçe kelimelerin herhangi bir hecesinde -kök veya ek fark etmeden- imale yaparak açık heceyi kapalı hâle getirme.

² Bu tasarruflara dair bk. Atabey Kılıç (2018). "Saîd Paşa Divânı'nda Aruz Tasarrufları Üzerine Notlar", *Diyarbakır: Âlimler, Ârifler, Edîpler*, (Ed. İbrahim Özcoşar vd.) İstanbul: Ensar Neşriyat, s.s. 1-18; Hasan Kaplan (2019). "Mısraı Aruza Uyduran Bir Şair: Zîver ve Şiirlerinde Aruz Tasarrufları", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan Armağan Sayısı), S: 2/1, s.s. 279-311; İ. Hakkı Aksoyak (2008). "Osmanlı Şairlerinin 'Aruz Tasarrufları' ve Araştırmacıların Gereksiz Müdahaleleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S: 3/6, s.s. 59-74; Sadettin Özçelik (2019). "Süheyl ü Nevbahar'da Vezin Tasarrufları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S: 22, s.s. 611-642.

³ Kaplan (2017: 392), şairlerin aruz veznini kullanımlarını değerlendiren araştırmacıların inceleme ve yaklaşımlarını şu şekilde özetlemiştir: "Şairlerin divanları üzerine yapılan tahlili çalışmalarda onların aruz veznini kullanımı yer yer incelenmiştir. Ancak incelemeler daha çok, bahir ve kalıpların tespiti şeklinde sınırlı kalmış; az da olsa imale, med gibi uygulamalara dair örnekler verilmiştir. Yani ayrıntılı bir inceleme yapılmadığı için Türk aruzunun maalesef Arap ve Fars aruzu karşısındaki milli yönü ortaya çıkarılamamış, şairlerimizin aruzu kendilerine mal ederken yer verdikleri uygulamalar (hece düşürme, hece ekleme...) tam olarak tespit edilememiştir. Bu uygulamalar tespit edilemediği için de aruz uygulamaları (imale, med, ulama, zihaf...) çoğunlukla bir kusur olarak görülmüştür. Hatta şairlerin bazı farklı uygulamaları (Arapça ve Farsça kelimelere dahi hece ekleme ve kelimelerden hece eksiltme, kelimelerin hece ve ses yapısını değiştirme) tespit edilemeyince, araştırmacılar tarafından vezin tespit edilemediğinden "vezin çıkmıyor, vezin hatalı, vezin yok" gibi açıklamalarda bulunulmuştur. Bazen suç müstensihlere atılmış, şairin nazım bilgisinin eksik olduğu dahi söylenmiştir. Bu doğrultuda aruz uygulamaları ve şairlerin tasarrufları doğru yorumlanmadığında şair hakkında yanlış hüküm verilebilmektedir. Şu noktayı özellikle vurgulamak istiyoruz. Aruzun Türk(çe)leşme serüveni ancak şairler üzerine yapılacak ayrıntılı ve karşılaştırılmalı çalışmalar neticesinde izlenebilecektir."

- b. İzafet kesresinde ve atıf vavında yaygın bir şekilde imale yapma.
- c. Arapça ve Farsça kelimelerin son hecesinde bilhassa hâ-i resmiyede imale yapma.
- ç. Açık bir heceyi imla yoluyla kapalı hece gibi gösterme, kısa heceyi uzatma.
- d. Bir kelimeye imlada uzun ünlü ekleme (bana/bânâ, bir/bîr, düşmen/düşmân)⁴.
- e. Sonu “nûn”la bitmesine rağmen Arapça ve Farsça kelimelerde yeri geldiğinde med yapma.
- f. Yeri geldiğinde Türkçe kelimelerde med yapma.
- g. Medli heceden sonra ünlü ile başlayan bir kelime olmasına rağmen ulama yerine heceyi medli okumayı tercih etme.
- ğ. Medli hece karakteri taşımasına rağmen söz konusu heceyi yaygın tabirle bir buçuk (biri kapalı biri açık) okumama ki bu, bir tür zihaftır.
- h. İmla harflerini med harfi gibi kullanma (bilhassa Türkçe kelimelerde imale ve med yaparken buna yer verme, istihlaf).
- ı. Zihaf yaparak kapalı heceyi açık hâle getirme, aslı uzun olan heceyi kısa okuma.
- i. Son hecesinde uzun ünlü bulunan ve ünsüzle biten kelimeyi, kendisinden sonraki ünlüye ulayarak uzun heceyi kısaltma (cân oldur/ca-nol-dur).
- j. Ulama yaparak sonu kapalı olan heceyi açma.
- k. Ulama yaparak medli heceyi normal (tek ve kapalı hece) hece hâline getirme.
- l. Ünlüyü ünlüye ulayarak veznin gerektirdiği hece sayısını elde etme (n’eyler, k’ola).
- m. Arapça ve Farsça kelimelere telaffuzda bir ünlü ekleme (sihr/sihir, hüsn/hüsün, zikr/zikir, şükr/şükür), bu tür kelimeleri Türkçedeki okunuşlarına göre telaffuz etme.
- n. Bir kelimenin başındaki harfi atarak açık hece elde etme, telaffuzda ünlüyle ünsüzün yerini değiştirme (İstanbul/Sitanbul, İsfahan/Sıfahân, efsâne/fesâne).
- o. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerde hece sayısını azaltma. Bunu şeddeliyi şeddesiz okuyarak yahut birden fazla hecesi olan kelimelerdeki ünlüyü atarak yapma (mürüvvet/mürvet, yumuşak/yumşak). Bunu iki kelime arasında ünlüyü ünlüye ulayarak yahut kaynaştırarak da yapma (ilmi ola/ilm’ola).
- ö. Şeddesiz harfi şeddeli okuma (şeker/şekker, mersiye/mersiyye, perî/perrî).

⁴ Veznin imlaya ne oranda bir etkisi olduğuna dair bir çalışma için bk. Halil Çeltik (2008). “Ahmed-i Rıdvan Divanı’na Göre Eski Harfli Metinlerde Vezin-İmlâ İlişkisi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S: 3/6, s.s. 159-172.

p. Şeddeli harfi şeddesiz okuma (hatt/hat, dürr/dür, hakk/hak).

r. Kapalı hecedeki uzun ünlüyü atıp heceyi açık hece hâline getirme ki yanlış bir isimlendirme ile tahfif olarak da bilinir (günâh/güneh, gâh/geh, mâh/meh).

Aruz vezninin Türk şiirine tatbikinde yaşanan sorunları aşmak için şairler “imale, zihaf, tavsil, tahrik, teskin, teşdid, tahfif, tezyid, tenkis, tebdil, tefrik” gibi isimlerle anılan imla/telaffuz tasarruflarına başvurmuşlardır. Söz konusu tasarruflara bakıldığında bunların iki temel amaçla yapıldığı görülür: Bunlardan ilki, veznin mısraya sorunsuz bir şekilde tatbik edilebilmesi için ihtiyaç duyulan açık veya kapalı heceyi elde etmek; ikincisi ise, mısradaki hece fazlalığını veya hece eksikliğini gidermektir (Düzenli ve Bulak, 2018: 168). Burada zikredilen maddelerden hareketle ilk olarak Doğan'ın (2013) vezin hatası ve vezin tutarsızlığı var diyerek not düştüğü mısralar değerlendirilmeye alınacaktır.

1. Vezin Hatası

Kuddûsî'nin yayımlanmış divanında bazı mısralarda “...vezin hatası vardır.” şeklinde hazırlayan tarafından dipnot düşülmüştür. Yayımlanmış divanlarda araştırmacılar vezin hatası olduğunda “vezin eksik, vezin çıkmıyor, vezin tutmuyor, vezin bozuk...” şeklinde dipnotlarla okuyucuyu uarmaktadır. Araştırmacılar tarafından vezin hatası olarak görülen mısralarda hata farklı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunların ilki şairin nazım bilgisinin eksikliği ve bazen de dikkatsizliğidir. İkincisi müstensihin şairin bilinçli tercihini fark edememesinden, kelimeleri yanlış okuyup yazmasından, bazen de dikkatsizlik ve aceleciliğinden dolayıdır. Üçüncüsü ise araştırmacının ya şiire gereksiz müdahalesinden ya da şiire hiç müdahale etmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa birçok aruz hatası yapılacak birkaç küçük düzeltme, ekleme ve çıkarma ile giderilebilmektedir. *Kuddûsî Divanı*'na bu doğrultuda baktığımızda vezin hatası olduğu belirtilen mısralarda bazı düzeltmelerle bu vezin hatasının ortadan kalktığı görülmektedir:

(fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün)

Dört yüze varmağa vardır yüz otuz iki sene

Anın içinde vukû' çok fitne var *dimişler* rüvât (G. 837/7)

dimiş : *dimişler*

Bu beyitte ikinci mısrada vezin hatası olduğu belirtilmiştir. Mısrada hece fazlalığından kaynaklanan bir hata vardır. Mısrada “dimişler” kelimesindeki “-ler” ekinin atılması ile hata ortadan kalkmaktadır.

(müstef ilün müstef ilün müstef ilün müstef ilün)
 Üstâdından destûr alup 'ışk bahrine gavvâs olup
 Ka'rına ol bahrin talup dürr-i yetim bulsa n'olur (G. 785/3)
 üstâddan : üstadından

Bu beyitteki hata ise "üstâdından" kelimesindeki açık hece eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Kelimedeki açık hece "-ın" ekini atıp kelimeyi medli okumakla elde edilebilir. Bu değişiklik beytin anlamını değiştirmedeği gibi vezni de tamamlamaktadır.

(fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün)
 Ey mugîs ü 'abd-i bî-kes-i Hâlik Perverdigâr
 İsterem senden 'inâyet çün olmuşam pîr huvâr (G. 691/1)
 olmuşam çün : çün olmuşam

Yukarıdaki beyitte belirtilen vezin hatası koyu kelimelerde yapılacak söz dizimi değişikliği ile ortadan kalkmaktadır. Bu değişiklik, anlamı değiştirmedeği gibi vezin hatasını da gidermektedir. Yayınlanmış divanda "Ey mugîs ü abd-i bî-kes-i Hâlik Perverdigâr" şeklinde okunan ilk mısırda da vezin hatası vardır. Ancak bu vezin hatası, okuma hatasından kaynaklanmaktadır. Mısra şu şekilde okunduğunda hem vezin hem de anlam hatası ortadan kalkmaktadır: Ey mugîs-i abd-i bî-kes Hâlik-i Perverdigâr. İkinci mısranın sonunda "huvâr" (خوار) şeklinde okunan kelimenin anlam gereği değersiz, hor, itibarsız anlamına gelen "hâr" olduğunu düşünüyoruz. Her iki kelimenin Osmanlı Türkçesinde yazımı aynıdır. Mısranın sonu şu şekilde "pîr ü hâr" okunduğunda hem anlam hem vezin düzeltilmektedir.

(müstef ilâtün müstef ilâtün müstef ilâtün)
 Şâh u gedâya eyle tevâzu' yirme dervîşi
 Hürmetde re'fet re'fetde devlet olmamak olmaz (K. 39/8)
 dervîşi yirme : yirme dervîşi

Bu beyitte de ilk mısırda bir vezin hatası olduğuna dair not düşülmüştür. Mısırda son tefilede vezin bozulmaktadır. Söz diziminde yapılacak bir değişiklikle vezin hatası ortadan kalkmaktadır. Bu değişiklik anlamı da pekiştirmektedir⁵.

(müstef ilâtün müstef ilâtün müstef ilâtün)
 Eyle kanâ'at kût-ı mevcûda Rezzâka şükr it
 Hiffetde iffet iffetde râhat olmamak olmaz (K. 39/13)

⁵ Bu beyit Doğan'ın tenkitli metne dâhil ettiği beş nüshada vardır. Bizim de karşılaştırma amacıyla müracaat ettiğimiz Milli Kütüphane 06 Mil Yz FB 551 (15a'da), 06 Mil Yz A 3315/2 (213b'de) ve 06 Hk 1979 (28a'da) numaralı nüshalarda da şiir geçmektedir. Divanın sekiz nüshasında ilk mısranın sonu aynı şekildedir. Bu da bize bazı hataların şairden kaynaklı olabileceğini göstermektedir.

Yukarıdaki beytin ve bu beytin yer aldığı kasidede yedi beyitte vezin hatası olduğuna dair dipnot düşülmüştür. Bu beyitteki vezin hatası tamlamayı oluşturan kelimeler (kût-ı mevcûda yerine mevcûd-ı kûta) yer değiştirilirse ortadan kalkmaktadır. Şair, muhatabına Rezzak olan Allah'a şükretmesini ve mevcut rızka kanaat göstermesini söylemektedir. Şayet tamlama değişikliği yapılırsa anlamda “mevcut rızka” yerine “rızkın varlığına” anlamı ortaya çıkacaktır ki bu da ihtimal dâhilinde düşünülebilir⁶.

(mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün)

Yaturlar gûşe-i meyhâne-i 'ışkda havâs kullar

Görüp anları zâhid dir ki bir *alay* gümrâh var (G. 685/3)

Bu beytin ilk mısrasında yazarın belirttiği gibi bir vezin hatası yoktur. İlk mısrada Kuddûsî sık sık yaptığı gibi medli hecede medde yer vermeyerek zihafın bir türünü yapmıştır. İlk mısrada “ışk” ve “havâs” kelimelerinde de bu şekilde bir zihaf görülmektedir. İkinci mısrada aynı zihaf “gümrâh” kelimesinde vardır. Her üç kelime de medli hece yapısına sahip olmasına rağmen medde yer vermeyen şair, Türkçe bir kelime olan “alay”ın son hecesinde ise vezin gereği med yapmıştır. Bu med şairin bir aruz tasarrufu olup şaire vezin gereği ihtiyaç duyduğu açık heceyi sağladığı gibi gümrâhın çokluğunu da sesle vurgulama imkânı vermiştir.

(fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün)

'Amelin rûhı çün *ihlâs ansız* olur bilgi hebâ

Nâsı müflis iden ancak nâs⁷ ile üfetedir (G. 739/7)

ihlâssız : *ihlâs ansız*

Beyitte yazarın belirttiği vezin hatası, hece fazlalığından kaynaklanmaktadır. Bu vezin hatası ise “ansız” kelimesinde yapılacak bir düzeltme ile ortadan kalkmaktadır. Bu kelime mısradan çıkarıldığında ve kelimedeki “-sız” eki “ihlâs”a eklendiğinde veznin yanı sıra anlam da düzelmektedir. Zira “ansız” ile göndermede bulunulan “ihlâs” bir fiil veya ek-fiil ile kurulan bir cümle istemektedir. Mısrada ise bu fiil veya ek-fiil mevcut değildir. Önerdiğimiz düzeltme ile şöyle bir cümle ortaya çıkmaktadır ki bu cümle beyitte anlatılmak isteneni daha açık kılmaktadır: Amelin rûhıçün bilgi ihlâssız hebâ olur.

⁶ Bu beyit Doğan'ın tenkitli metne dâhil ettiği beş nüshanın üçünde ve bizim de karşılaştırma amacıyla müracaat ettiğimiz Millî Kütüphane 06 Mil Yz FB 551 numaralı nüshada (15b'de) aynı şekilde geçmektedir. Ancak beytin aruz hatası olan mısrası 06 Mil Yz A 3315/2 numaralı nüshada (213b'de) “Eyle kanâ'at *kuvvat-i mevcûd* Rezzâka şükr it”; 06 Hk 1979 numaralı nüshada (28b'de) “Eyle kanâ'at *kuvvat-i mevcûda* rızka şükr it” şeklindedir.

⁷ Yayınlanmış divanda “nâs” olarak okunan kelime hem anlamı hem vezni bozmaktadır. Aslında “nas(s)” olması gereken kelimenin “insanlar, halk” anlamına gelen nâs ile karıştırıldığı görülmektedir.

(mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün)
 Kullukda kusûrum var iken ol ider ihsân
 Meddâhı dahi hâk-ı *efsânesiyem* ben (G. 561/3)
hâkî-i efsânesiyem : hâk-i efsânesiyem

Bu beyitte ikinci mısradaki vezin hatası bulunduğu dair not düşülmüştür. Mısradaki bu hâliyle hem vezin hem de anlam hatası vardır. Vezin hatası eksik heceden kaynaklanmaktadır. Anlam olarak bakıldığında ise “hâk-i efsânesiyem (efsane toprağıyım)” ifadesinin beyitte söylenilmek isteneni yansıtmadığı görülmektedir. Şair, kullukta kusuru olmasına rağmen sevgilisinin ihsan etmeye devam ettiğini söylemektedir. Şair, onu çokça metheden ve efsanelerini anlatan biridir. Bu şekilde anlamlandırıldığında “hâk” olarak yazılan yahut okunan kelimenin hikâye anlatan anlamına gelen “hâkî” olması gerektiği açıktır. “hâkî-i efsânesiyem” ifadesiyle hem anlam hem vezin hatası ortadan kalkmaktadır.

(müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün)
 Yokdur o cennetde yimek içmek tena'um *cümle*
 Didâra bakmak işleri dâ'im işit sen ey ahî (G. 242/2)
cümlesi : cümle

Bu beytin ilk mısrasında vezin hatası olduğu belirtilmiştir. Vezin hatası hece eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Üç tefilede hece tam iken son tefilede hece eksiktir. Buraya anlamı bozmayacak şekilde “-si” eki eklendiğinde vezin tam olmaktadır.

(fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün)
 Yok benim gibi halâ'ik içre gâfil 'âsî kul
 Kesmezem hergiz ümîdi çün *rahmet* deryâsı bol (G. 414/1)
ümîdi rahmetin : ümidi çün rahmet

Bu beytin ikinci mısrasında vezin hatası olduğu belirtilmiştir. Bu vezin hatası mısra şu şekilde “Kesmezem hergiz ümîd çün rahmetin deryâsı bol” okunduğunda ortadan kalkmaktadır⁸. Bu şekilde metne yapılan müdahalenin fazla olduğu düşünülebilir. Ancak bu beytin de yer aldığı şiir, Doğan'ın (2013) tenkitli metni kurarken faydalandığı MK, İÜ, CK, TB ve MM nüshalarının hiçbirinde yoktur. Bu şiir yalnızca İE nüshasında vardır. 1855 istinsah tarihli bu nüshada sayfa sayıları tutarsız olup boş sayfalar mevcuttur. Bazen harekeli bazen harekesiz bir imla kullanılmıştır. Nüsha iki farklı kalemden çıkmış olup nüshada gelişigüzel yazılışlar, düzensizlikler ve aruz hataları oldukça fazladır. Nüshanın bu özelliği şiire müdahale noktasında araştırmacıya imkân sağlamaktadır.

⁸ Kuddûsî “kesmezem hergiz ümîd(i)” şeklindeki söz dizilimini farklı beyitlerinde (G. 115/3, G. 388/4, G. 780/1) “rahmetinden” kelimesiyle kullanmıştır.

Divanda Doğan'ın (2013) belirttiği bazı vezin hatalarını ise gidermek mümkün görünmemektedir. Bu hataların bir kısmı şairin bazı durumlarda anlamı vezne tercih ettiğini düşündürmektedir. Ahmed Kuddûsî mutasavvıf bir şairdir. Mutasavvıf şairlerde şiir irşat için bir vasıta olarak görüldüğünden anlam, şekle tercih edilebilmektedir. Bu sebeple mutasavvıf şairlerin şiirlerinde yer yer kafiye ve vezin hatalarına rastlanmaktadır. Kuddûsî'nin şiirlerinde görülen bazı vezin hatalarının kaynağı müstensih veya araştırmacı değil, bizatihi şairdir. Bu tarz hataların yer aldığı bazı beyitlerde açık olması gereken hece kapalıdır ve bu kapalı heceyi herhangi bir uygulama ile açmak mümkün görünmemektedir.

(mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün)

Berâber medh ü zemm ana sivâya meyli yok aslâ

Koyup gayrı *Hak*dan yana varandır Hamza Beg-zâde (K. 8/14)

(müstef'îlâtün müstef'îlâtün müstef'îlâtün)

'Uzletin şartı nefsinin alçak ili hoş bilmek

Savletde haybet haybetde dehşet olmamak olmaz (K. 39/9)

(fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün)

Zı zafer bulur murâda 'ışk-ıla âsân kişi

'Ayn 'ayne'l-*yakîn* bilür ehl-i 'ışk Gaffârını (G. 264/9)

Şairin kendisinden kaynaklandığını düşündüğümüz vezin hatalarının bir kısmı da mısradaki hece fazlalığından kaynaklanmaktadır. Söz konusu mısralarda hece fazlalığının olduğu tefilede bir heceyi çıkarmak mümkün görünmemektedir. Zira bu durumda anlam bozulmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde bu hususu görmek mümkündür:

(mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün)

Semâ-ı dilde tevfikinla şems-i ma'rifet *toğsun*

Şu'â'-i ten zemîninde inüp itsün devâyet (K. 36/19)

(fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün)

Şart imiş bu yolda sa'y u 'ışk u cezbe sâlike

Tâkatim yok sen bilürsin lâyıkıyla *kulluk* sana (G. 95/2)⁹

2. Vezin Tutarsızlıkları

Yayımlanmış divanda iki gazel için vezinde tutarsızlıklar olduğuna dair not

⁹ Bu şiir Doğan'ın tenkitli metne dâhil etmediği, Milli Kütüphane 06 Hk 4303 numaralı *Kuddûsî Divanı'nın* nüshasında da (15b'de) yer almaktadır. Ancak burada da ikinci mısra yukarıdaki şekilde olup mısradaki vezin hatası vardır.

düşülmüştür. Bu şiirlere vezinde tutarsızlığa neden olan kullanımlar nelerdir diye bakıldığında iki husus dikkati çekmektedir: İlk olarak şiirlerde uzun ünlü ile sona eren bazı hecelerde zihaf yapıldığı görülmektedir. İkincisi ise bazı mısralarda vezin gereği açık olması gereken heceler kapalıdır ve bu kapalı heceleri herhangi bir aruz uygulaması veya tasarrufu ile açmak mümkün görünmemektedir. Bu şiirlerden Kuddûsî'nin vezin bakımından özentisiz olduğu ve şekli ikinci planda düşündüğü anlaşılmaktadır. Burada tutarsızlık olarak ifade edilen bu uygulamaların yapıma şeklinin vezin hatasından bir farkı yokken divanı yayımlayan tarafından vezin hatası olarak değil de tutarsızlık olarak kabul edildiği görülmektedir. Şiirin geneline yayılan vezin hataları şiirin bütünü için tutarsızlık olarak düşünölmüş olmalıdır.

(fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün)

Sana müştâk olalı fark idemem rûz u şebi

Dâ'imâ dîvâne gönlüm ider ârzü sebakı

Bana rahm eyle tabîbim katı müştâd marazım

Gice gündüz zâr u giryân oluram misl-i sabî

Nideyin oldı nahif irdi yaşım yetmiş üçe

Bilmez oldum *hulk* u ihsân dahi sabr u edebi

Dâr-ı dünyâ *dâr*-ı gussa bana ol yâr-ı enîs

İdeyin şevk-ıla meydân-ı semâda tarabı

Tâkatim yok ise vech ü taraba kalb ile

İderem kalb-ile raksı dahi def' kürebi

Bu cihânda bulamaz kimse seni gezmek ile

Çîn ü Bağdâdı Hicâzı *Rûm* u Şâm u Halebi

'Âşıkın Kudûsîye göster o gökçek yüzini

Ol nebiyyü *Hâşimiyyî* *Kureşsiyyü* 'Arebi (G. 243)

Yukarıdaki şiirde bünyesinde uzun ünlü barındıran “*dîvâne*, *zâr*, *dâr*, *Rûm*, *Hâşim*, *Kudûsî*” kelimelerinde eğik olarak vurguladığımız hecelerde zihaf yapılmıştır. Zihafın yanı sıra vezin gereği açık olması gereken “*hulk*, *Kureşsiyyü*” kelimelerindeki kapalı heceleri herhangi bir uygulama ile açık heceye dönüştürmek mümkün görünmemektedir. Bunlar ise vezin hatası olarak kabul edilebilecek uygulamalardır. Şiirde bu kadar çok hata olunca divanı yayımlayan tarafından şiirde vezin tutarsızlığı olduğuna dair not

düşülmüş olmalıdır. Yazarın vezin tutarsızlıkları olduğunu belirttiği diğer şiir ise şudur:

(fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün)
Bu gönlüm yârini bilmem bir gün olup bula mı
Yüreğimde dâm-ı hasret yohsa böyle kala mı

Kime şekvâ ideyim 'ışkın elinden 'acebâ
Arz-ı hâl itsem şâha (ben) hoş terahhüm kıla mı

Ben kimin kapusına varup murâdım dileyim
Bâb-ı nâdâna varan sâ'il murâdın ala mı

Çille-i 'ışka tahammül idemez sûfi-yi hâm
Yanmayan şem'-i cemâle zevk-ı vaslı bile mi

Nideyin zehr-i firâkın acısı müşkil imiş
Dike mi kûh-ı visâle dertli gönlüm 'alemi

Severem hûbı ezelden tâ ebed bil vâ'izâ
Mübtelâ olan bu 'ışk-ı pâke fârig ola mı

Ebsem ol 'uşşâk-ı Hakka i'tirâz itme sakın
Ol gürûha buğz iden me'vâda bir dem güle mi

Gice gündüz turmayup zikr-i Hudâ ile hemân
Ma'rifet deryâsına şol ehl-i gaflet tala mı

Ravza-i cennet ararsan halka-i tevhîde gir
'İşk gülistânında biten açılan gül sola mı

Yandı Kuddûsî fakîrin bağı hicrân odına
Hâne-i virânını teşrîf idüp dost gele mi (G. 244)

Bu şiirde vezin tutarsızlığı olarak gösterilebilecek iki kullanım vardır ki bunlar da yazar tarafından daha önce vezin hatası olarak gösterilen kullanımlarla aynıdır. Her iki hata anlamı bozmayacak düzeltmelerle ortadan kalkabilmektedir. İlk olarak “gönlüm” kelimesi “gönül” şeklinde okunduğunda veznin gerektirdiği açık hece elde edilmektedir. İkincisi “şâha” kelimesinde tenkis yapılarak kelime “şehe” şeklinde okunduğunda veznin gerektirdiği açık hece elde edilmekte, zihaf ortadan kalkmaktadır.

3. Vezni Tespit Edilemeyen Şiirler

Kuddûsî'nin Doğan (2013) tarafından yayımlanan divanında 945 gazel, 42 kaside, 20 murabba, 4 muhammes, 3 müseddes, 3 muaşşer, 1 müstezat, 3 kıt'a, 34 dörtlü olmak üzere toplam 1054 şiir yer almaktadır. Doğan (2013: 57), bu şiirlerden 1020'sinin aruz vezni, 34'ünün hece vezniyle yazıldığını söylemektedir. Doğan (2013: 59), aruz vezniyle yazıldığını ifade ettiği 20 gazel, 2 kaside ve 2 kıtanın ise kalıbının tespit edilemediğini belirtmektedir. Bu başlıkta Doğan'ın belirttiği bu şiirlerin öncelikle aruz ile yazılıp yazılmadıkları incelenecek, aruzla yazılanların ise kalıbı tespit edilmeye çalışılacaktır. Gazelleri vezin bakımından incelemeye geçmeden önce izlenen yöntem hakkında bilgi vermek istiyoruz:

1. Gazelde aruz veznine göre mutlaka kapalı olması gerektiği düşünülen heceler altı çizgili gösterilmiştir. Ulama yoluyla açık hâle getirilebilecek heceler ile Türkçe olup herhangi bir hecesinde imale yapılabilecek heceler için herhangi bir işaret kullanılmamış, bunlar belirtilmemiştir.
2. Divan şairleri daha çok Türkçe kelimelerde imale yapmışlar, vezin gereği sonu hâ-i resmiye ile biten Arapça ve Farsça kelimelerde de -az da olsa imaleye yer vermişlerdir¹⁰. Bu doğrultuda Kuddûsî'de son hece dışında Arapça veya Farsça bir kelimenin ilk veya ikinci hecesi açıksa bu hecenin de mutlaka açık hece olması gerektiği düşünülmüş ve şiir üzerinde büyük harflerle ve eğik gösterilmiştir.
3. Gazellerin öncelikle aruzla yazılıp yazılmadığına bakılmıştır. Bu doğrultuda tüm mısralar arasında hecelerın açıklık ve kapalılık durumuna göre bir eşleştirme yapılmıştır. Yapılan eşleştirmede kısa çizgiler kapalı heceleri, noktalar açık heceleri, parantez içinde aynı anda kısa çizgi ve nokta ise bir mısradaki mutlaka açık iken başka bir mısradaki mutlaka kapalı olarak değerlendirilen aynı heceyi göstermektedir.

3.1. 15'li Hece Vezniyle Yazılanlar

Bu başlık altında Doğan'ın (2013) aruz vezniyle yazıldığını belirttiği ancak kalıbını tespit edemediğini söylediği şiirlerden, 15'li hece vezniyle yazıldığını düşündüğümüz şiirler incelenecektir.

Zâhid niçün / bu tûl-ı E/melden olma/dın fâriğ
Bî-HUûs züh/d ü 'ilm ü 'A/melden olma/dın fâriğ

¹⁰ Örneğin Fuzûlî, gazellerinde Türkçe olmayan 32 farklı kelimedede 64 imale yapmıştır. Fuzûlî'nin yabancı kelimelerde yaptığı imaleler, yaptığı tüm imalelerin % 1,3'ünü oluşturmaktadır. Bâki ise gazellerinde Türkçe olmayan 48 farklı kelimedede 106 imale yapmıştır. Bâki'nin yabancı kelimelerde yaptığı imaleler ise tüm imalelerin % 1,4'ünü oluşturmaktadır (Kaplan, 2017: 395-396). Her iki şairin imale yaptığı Arapça ve Farsça kelimelerin ortak özelliği sonunun kısa ünlü ile bitmesidir.

Zerre mikdâ/rı ma'Rîfet / yokdur sende / ey câhil
'Ucb u GUrû/r u zenb ü ZE/lelden olma/dın fâriğ

Hallâkı zik/r it kalbden çı/karsun hubb-ı / Sîvâsın
Hâb-ı gaflet/den levh-i KE/selden olma/dın fâriğ

Tevbe istiğ/fâr büyük E/mândur bu üm/MEte bil
Kezb ü taklî/d [ü] mekr ü Hİ/yelden olma/dın fâriğ

Kuddûsiyâ / ol müsta'id / mevte yaklaş/dı rihlet
Tevhîde ça/lış lu'b u Mİ/helden olma/dın fâriğ (G. 206)

Gazelde hecelerın açıklık-kapalılık durumuna göre mısralar arası yapılan eşleştirmede şu tarz bir kalıp ortaya çıkmaktadır: _ (_ .) (_ .) _ / _ _ (_ .) (_ .) / _ _ _ _ / (_ .) _ _

Şiirde vezin gereği mutlaka kapalı olması gereken ve herhangi bir uygulama ile açılmayan hece sayısı ondur. Beş hece farklı mısralarda hem açık hem kapalı olması gereken bir özellik taşımaktadır ki aynı hecenin aynı şiirde aynı anda hem açık hem kapalı olması mümkün değildir. Bu kadar kapalı hecenin bir araya gelerek oluşturduğu aruz kalıpları divan edebiyatında tercih edilmemiştir. Zira Türkçe gibi kısa ünlülü hecelerın çoğunlukta olduğu bir dilde çok fazla kapalı heceye yer vermek çok fazla sayıda kelimedede vezin gereği imale yapmaya neden olacaktır ki bu da beraberinde ahenksizliği getirecektir.

Mısralarda açık heceli olmalı dediğimiz kelimeler şunlardır: *Emel, amel, hulûs, gurûr, ma'rîfet, zelev, sîvâ, kesel, ümmete, emân, mihel*. Bu kelimelerin açık heceleri aruz vezni gereği imale ile şayet kapatılırsa şiirde her beyte düşen imale sayısı şöyle olmaktadır: Birinci beyit 10, ikinci beyit 10, üçüncü beyit 8, dördüncü beyit 11, beşinci beyit 8. Bu durumda her beyte ortalama 9,6 imale düşmektedir. Bu sayıda imale, bir şair için göze alınamayacak kadar fazladır. Şair, açık olması gerektiğini düşündüğümüz heceleri başka şiirlerinde imale yaparak kapalı hece hâline getirmiş olabilir mi? Bu yönden şairin diğer şiirlerine bakıldığında söz konusu hecelerın hiçbir şekilde kapalı olarak değerlendirilmediği görülmüştür. Örneğin şiirlerde toplam 8 defa geçen "emel" kelimesinin ilk hecesi her zaman açık hece olarak değerlendirilmiştir. "Hulûs" toplamda 30 defa geçmiş ve hepsinde ilk hecesi açık olarak değerlendirilmiştir. "Gurûr" toplamda 6 defa geçmiş ve hepsinde ilk hecesi açık olarak değerlendirilmiştir. "Ümmet" kelimesi kendisinden sonra ünlü ile başlayan bir ek aldığıında kelimenin ikinci hecesi açık heceye dönüşmektedir. Söz konusu kelime bu yapıda iken -toplamda 47 defa kullanılmış- daima açık hece olarak değerlendirilmiştir. Bu rakamlar bize söz konusu hecelerde şairin imale yapmadığını göstermektedir.

Şairler az da olsa bazı durumlarda zihaf yapmışlardır. Divan edebiyatında şairler, Arapça nisbet, Farsça vahdet masdariyet, meslek, belirsizlik, nisbet, liyakat bildiren îlerde genellikle zihaf yapmışlardır. Arapça nisbet îlerinde şairlerin birçoğu zihaf yapmıştır (Göre, 2007: 410). Zihaf, “fâ‘il” vezninde olup üçüncü aslî harfî “ye” olan nakıs kelimelerde, vokal olarak okunan “ye” harfiyle bitip çoğunlukla iki heceli olan sūfî, ya‘nî gibi kelimelerde yapılmıştır (Ece, 2015: 545). Sonlarında nisbet “ye”leri bulunduran kelimeler terkibe girdiğinde sondaki nisbet “ye”lerinin uzatılarak okunmaması yani açık hece hükmünde olması çokça rastlanan bir durumdur (Saraç, 2010: 216). Yukarıda kapalı olarak belirtilen hecelerin çoğunluğu böyle bir özellik taşımamaktadır. Tüm bu kullanımlar şiirin aruz vezni ile yazılmış olma ihtimalinin bulunmadığını göstermektedir. Şiir 15’li hece vezni ile yazılmış olmalıdır. Bunun bir delili de medli olmasına rağmen tek hece olarak kabul edilip zihafın bir çeşidinin yapıldığı “hulûs, gurûr, istiğfâr, kalb, taklîd” kelimelerinin de medli değil tek hece olarak değerlendirilmiş olmasıdır.

Men bir GŪnâh/-kâr kocayım / bâb-ı Gaffâ/ra geldim
Çokdur ‘Uyû/bum dileyüp / setrin Settâ/ra geldim

Mu‘TERif o/lup suçumu / bildim itdim / istiğfâr
Kesmem REcâ/mı çün rahME/ti bol Cebbâ/ra geldim

Yalvarmadan /yeğ bulmayup /çâre kıldım / TAzarru‘
İsteyüp guf/rân didim ka/puna bî-çâ/re geldim

Söylemek â/det derdi TA/bîbe ben de / didim kim
Zahmım azgun/dır ey TABîb / sana tîmâ/ra geldim

AnDELîb bâ/ğ-ı gül için / bekler maksû/dı oldur
Bûlbülem ben / de gül ârzû/sıyla gülzâ/ra geldim (G. 478)

Yukarıda Kudûsî’nin sekiz beyitlik bir gazelinin ilk beş beytinde açık ve kapalı hecelerin dağılımı gösterilmiştir. Gösterilen heceler aruz vezni gereği mutlaka kapalı veya açık olması gereken hecelerdir: _ (_ .) (_ .) _ / _ _ (_ .) (_ .) / _ _ _ _ / (_ .) _ _

Hecelerin paralel bir şekilde dağılımına bakıldığında farklı mısralarda yer alan paralel beş hecenin hem açık hem de kapalı kullanımlarının olduğu görülmektedir. Örneğin “mu‘terif”in ikinci hecesi alt mısrada “kesmem”in ikinci hecesine denk gelmektedir ki bu durumda kelimenin açık olan ikinci hecesi aşına olmadığı bir tarzda imale yapılarak okunmalıdır. Aynı şekilde

“tazarru”nun ilk hecesi başka bir mısradaki “istigfâr”ın ilk hecesine denk gelmektedir ki bu durumda istigfârın ilk hecesi açık olarak değerlendirilemeyeceği için tazarrunun ilk hecesini kapalı hece olarak değerlendirmek gerekecektir. Şiirde açık hecelerinin başka mısralarda mutlaka kapalı olan hecelere denk geldiği kelimeler şunlardır: Mu‘terif, günâhkâr, ‘uyûb, recâ, tazarru‘, tabîb, andelîb. Bu kelimelerden biri olan “tabîb”i Kuddûsî 27 defa kullanmış ve hepsinde kelimenin ilk hecesini açık hece olarak değerlendirmiştir. Şair, “andelîb”i 9 defa kullanmış ve hepsinde kelimenin ikinci hecesini açık hece olarak değerlendirmiştir. Aruzda mısralar arasında aynı hecenin hem kapalı hem de açık olması söz konusu olamayacağına göre şiirin aruzla değil hecenin 15’li kalıbıyla yazıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

İdüp TEmev/vüc ‘ışk bahri / yine coşdı / bu gönlüm
Bir şâh-ı hû/bân hüsnini / tuyup şaşdı / bu gönlüm

Ta‘n itmesün/ler zühhâd ba/na çün olmı/şam ma‘zûr
Ol dil-RÛbâ/nın dâm-ı ‘ış/kına düşdü / bu gönlüm

Neylesün ‘â/şik cezb eyle/yince anı / ma‘şûkı
Bir cezbe i/le kulle-i / kâfı aşdı / bu gönlüm

Dil kişVERi/ne şevki ol / hûbın akdı / Ceyhân-veş
Oluban şim/di deryâ-yı / a‘zâm taşdı / bu gönlüm

Kuddûse men/sûb oldı Kud/dûsî eyler / TEşekkür
Rûz u şeb dir / hem râh-ı dos/ta yaklaştı / bu gönlüm (G. 507)

Yukarıda Kuddûsî’nin beş beyitlik bir gazelinde mutlaka açık ve kapalı olması gereken hecelerin dağılımı gösterilmiştir. Hecelerin paralel bir şekilde dağılımına bakıldığında farklı mısralarda yer alan paralel dört hecenin hem açık hem de kapalı kullanımlarının olduğu görülmektedir: __ (_ .) _ / _ _ _ _ / _ _ _ _ / (_ .) _ _

Şiirde açık hecelerinde imale yapılmayan kelimeler şunlardır: *Temevvüc*, *dil-rübâ*, *teşekkür*, *kişverine*. Şiirin aruzla yazıldığı varsayıldığında yapılan eşleştirmeler neticesinde ortalama her beyte 11 imale düşmekte, toplamda 55 imale yapılması gerektiği görülmektedir. İlk tefilede yer alan “temevvüc” kelimesinin ilk, “dil-rübâ” ve “kişveri” kelimelerinin ikinci heceleri açıktır. Bu hecelerin paralelinde yer alan heceler diğer mısralarda ise kapalıdır. Bu durumda aynı heceler ya kapalı ya da açık olmalıdır. Bu sebeplerle bu gazelin aruz vezniyle değil hecenin 15’li kalıbıyla yazıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

‘ÂŞka ‘ış/kın odına / her ân yanmak / yaraşır
Dest-i sâkî/den hamrı nûş / idüp kanmak / yaraşır

İlTfât it/mek çün HARâm / dostın mâSî/vâsına
İki Cĥâ/nın ni‘MEtin/den usanmak / yaraşır

Nakkâşa müş/tâk olan NU/kûşa hergiz / aldanmaz
Ancak Nîsâ/ya dürlü nak/şa aldanmak / yaraşır

Gerçek eren/ler hırka i/çinde gizlü / SElâtîn
ÂRİfe dün/yâ kılLEti/ne katlanmak / yaraşır

Mevti çok yâd / it kalbin u/yansun hâb-ı / gafletden
Yol MAhûf u/zak sana er/ken uyanmak / yaraşır (G. 744)

Tamamı yedi beyit olan gazelin ilk beş beytinin mısraları arasında yapılan hece eşleştirmesinde mutlaka kapalı kabul edilmesi gereken hece sayısı her mısradaki ortalama dokuzdur: _ (_ .) (_ .) _ / _ _ (_ .) (_ .) / _ _ _ (_ .) / (_ .) _ _

Altı hece aruz vezninin esaslarına göre değerlendirildiğinde açık okunan Arapça veya Farsça kelimelerin ilk veya ikinci hecesini karşılamaktadır. Bu kelimeler şunlardır: *Âşka*, *iltifât*, *harâm*, *ni’metinden*, *cĥân*, *mâsivâ*, *nukûş*, *selâtîn*, *ârife*, *killetine*, *mahûf*. Bu kelimelerin açık hecelerinin paralelinde yer alan heceler kapalıdır. Şiirin aruz veznine uyması için açık heceler imale ile kapatılması gerekir ki bu da her beyitte ortalama imale sayısını 11 yapmaktadır. Şiirde bu kadar fazla imale yapılamayacağı dikkate alınmalıdır. Bu durumda şiirin vezninin 15’li hece vezni olduğunu söylemek daha doğrudur olacaktır.

ÂŞkân bâ/ğ-ı ma‘şük gü/lünü kokmak / dilerler
Mest ü müstağ/rak dâ‘im yü/zine bakmak / dilerler

İlTfât it/mezler dü-Cİ/hânın ziyNE/tine hiç
Işk âteşi/ne her ne var / ise yakmak / dilerler

İşleri vec/d u şevk u TA/rab hem raks u / SEMâ‘dur
Çağlayup a/kup deryâ-yı / ‘ışka akmak / dilerler

Çünkü bayram/dur mahbûba / her gün munKA/bız olmaz
Hüzn ü kabzı/la kalblerin/ zühhâd sıkmak / dilerler

Girdi Kuddû/sî rāh-ı mer/dâne iste/mez çıkmak

Münkir MŪnâ/fık girseler / dahi çıkmak / dilerler (G. 713)

Bu şiirde mutlaka kapalı hece olarak değerlendirilmesi gereken hece sayısı ondur: _ (_ .) (_ .) _ / _ _ _ (_ .) / _ _ _ (_ .) / (_ .) _ _

Şiirde mısralar arası yapılan eşleştirmede açık olan hece sayısı da beştir. Bu hece yapısına sahip kelimeler şunlardır: Âşıkân, iltifât, cihân, semâ, tarab, münâfık, münkabız. Ancak söz konusu hecelerin paralelinde yer alan heceler ise kapalıdır. Bu durumda bir hecenin hem açık hem kapalı olması söz konusu olamayacağına göre şiirin bu kadar fazla kapalı hece barındıran bir aruz kalıbıyla yazılması mümkün görünmemektedir. Şiirde dördüncü beytin ikinci mısrasının üçüncü tefilesinde tüm heceler kapalıdır ve herhangi bir yolla bu heceleri açık hece yapmak mümkün değildir. Aynı şekilde beşinci beytin ilk mısrasının son tefilesinde de tüm heceler kapalıdır ve bu heceleri de herhangi bir uygulama veya tasarruf ile açık hece hâline getirmek mümkün görünmemektedir. Son iki tefilesinde yedi kapalı hecenin yer aldığı bir aruz kalıbı mevcut değildir. Bu şiir de aruzla değil hecenin 15'li kalıbıyla yazılmış olmalıdır. Bunu destekleyen bir unsur da medli hece yapısına sahip olup kendisinden sonra atıf vavı, izafet kesresi veya bir ünlü gelmediği hâlde medde yer verilmeyen kelimelerdir. Bu kelimeler de şunlardır: ma'şük, kalb, zühhâd.

Birkaç sözü / var gerçek du/rur ey ihvân / inanın

İlhâmı cün/ki bana HE/mân Hallâk-ı / Cihânın

Hâkden yara/dup ÂDEmi / dahi kıldı / HALife

Havvâyı an/dan yaradu/virdi mülkin / Cihânın

Cennet için/de mübTELâ / idi ÂDE/mi ol Hak

Şirin BELâ / 'ışk bize o/lur hoş mirâ/sı anın

KanTARA i/miş 'ışk-ı ME/câzî pes HA/kikiye

Ehl-i SŪlû/ke bu 'ışk u / cezbe lutfi / HUDânın

Ma'nâda i/ki deryâ su/yını nüş ey/ledim hep

Biri MECâ/zî 'ışk biri / dahi 'ışkı / Mevlânın (G. 604)

Yukarıdaki gazelde açık ve kapalı olması gereken heceler mısralar arası eşleştirildiğinde -Arapça ve Farsça kelimelerin ilk hecelerinde imale yapılırsa dahi- ortaya yalnız bir hecesi açık on dört hecesi kapalı bir aruz kalıbı ortaya çıkmaktadır ki böyle bir kalıp Türkçe gibi açık hecelerin çoğunlukta olduğu bir dilde hayli ahenksiz olacaktır: _ (_ .) _ . _ / _ _ (_ .) (_ .) / _ _ _ (_ .) / (_ .)

--

Kalıpta açık olması gereken hecelerin bazı mısralarda açık bazı mısralarda ise mutlaka kapalı olması gerektiği görülmektedir. Bu da şiirin aruz ile yazılma ihtimalini azaltmaktadır. Şiirde “*cihân, halife, cinân, mübtelâ, âdemi, belâ, kantara, mecâzî, sülûk, hakîkî, Hudâ*” kelimelerinin belirtilen hecelerine denk düşen heceler diğer mısralarda kapalı hecelerdir. Bu durumda söz konusu kapalı heceleri açmak mümkün olmadığı için açık heceleri imale yaparak kapalı hâle getirmek gerekir ancak Arapça ve Farsça kelimelerde bu türden imaleler yaparak heceyi kapalı yapmak tercih edilmeyen bir yoldur. Zira divan şairleri imaleyi Arapça ve Farsça kelimelerde çoğu zaman hece sonunda yapmışlardır. Bu kadar kelimenin ses yapısını bozmak aruzdan umulan ahengi tamamen ortadan kaldıracaktır. Bu sebeplerden şiirin aruzla yazıldığını söylemek yerine 15’li heceyle yazıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

3.2. 14’lü Hece Vezniyle Yazılanlar

Bu başlık altında Doğan’ın (2013) aruz vezniyle yazıldığını belirttiği ancak kalıbını tespit edemediğini söylediği şiirlerden, 14’lü hece vezniyle yazıldığını düşündüğümüz şiirler incelenecektir.

Elif Allâhın kânı be Bağdâddır MEkânı
Te Tenrinin arslanı ‘Abdülkâdir Geylânî

Se sâbitdir sırrından cim CEmâli nûrından
Hâ HAbîbin ‘ilminden ‘Abdülkâdir Geylânî

Hı Hudânın kapusu dal DElâlet yapusu
Zel zeliller kapusu ‘Abdülkâdir Geylânî

Re Rabbimi HEmân çok ze ZEbûndur özi tok
Sin Sîvâda meyli yok ‘Abdülkâdir Geylânî

Şın ŞEfâ’at serVERi sad SAFânın rehBERi
Dad dalâletden berî ‘Abdülkâdir Geylânî (G. 310)

Yukarıdaki şiirin beş beyti, Kuddûsî’nin on beyitlik elif-nâmesinden alınmıştır. Söz konusu şiirde aruz vezni gereği açık ve mutlaka kapalı kabul edilmesi gereken bazı heceler vurgulanmıştır. Buna göre ilk iki beyitte tefilenin ikinci hecesinde “Tenri, sâbit” gibi kelimelerin ilk hecesi kapalı iken “*habîb, Hudâ, zelîl, sivâ, şefâ’at, dalâlet*” gibi kelimelerin ilk hecesi açık hecedir. Aynı tefilenin hem açık hem de kapalı olması mümkün değildir. Aynı şekilde birbirine paralel gelen hecelerde “*cemâl, delâlet, zebûn, safâ*” kelimelerinin de

ilk hecesi açık iken, bunların paraleli olan “Bağdâd”ın ilk, “Abdülkâdir”in ikinci hecesi kapalıdır. Ayrıca ilk beytin sonunda yer alan “mekân” kelimesinin

ilk, “rehberi” kelimesinin ikinci hecesi açık iken paraleli olan mısralarda “Geylânî”nin tüm heceleri kapalıdır. Aynı hecelerin hem açık hem de kapalı olması mümkün değildir. Bu da bize şiirin aruz vezniyle değil hecenin 14’lü kalıbıyla yazıldığını göstermektedir. Gazel, musammat bir karakter taşımaktadır. Ancak musammat gazellerde matla beyti dışındaki beyitlerde iç kafiye beklenir. Bu şiirde kafiye mısralar alt alta getirildiğinde mütekerrir bir murabba da elde edilmektedir. Bu durumda bir murabba olarak şiirin 7’li hece vezni ile yazıldığı da söylenebilir.

Ey nefs-i / dûn nice bir / bu gafLET-i / ZELElin
Dükenmez / mi ‘ACEbâ / hırs u tûl-i / EMELin

Fikr eyle / aslını gel / fehmi eyle nol/dığını
Bir nutfe / idi senin / çün esâs-ı / TEMElin

‘Ucb u GU/rûra düşüp / Hak buyruğı/nı sıyup
Taldın HE/mân bahrine / zenb ü cürm ü / KESElin

Sû’-i KA/rîne uyup / eyledin bun/ca HAtâ
Hış(ı)mın/dan korkmayup / Kahhâr-ı Lem / YEZELin

İblis i/le bir olup / şaşırdınız / yolumı
Gelmedi / hâTırma / yaklaşdığı / ECElin (G. 618)

Yukarıda Kuddûsî’nin beş beyitlik bir gazelinde açık ve kapalı hecelerin dağılımı gösterilmiştir: __ (_ .) / _ (_ .) (_ .) _ / __ (_ .) _ / . . _
 Gösterilen heceler aruz vezninin gereği mutlaka açık veya kapalı olması gereken hecelerdir. Hecelerin dağılımına bakıldığında bazı mısraların “mef’ulü müfte’ilün müstef’ilün fe’ilün”, bazı mısraların ise “mef’ulü müfte’ilün mef’ulü müfte’ilün” şeklindeki dizilişlere uygun düştüğü görülmektedir. Ancak bunlar şiirin bütününe kapsamamaktadır. Hecelerin paralel bir şekilde dağılımına bakıldığında farklı mısralarda yer alan paralel dört hecenin hem açık hem de kapalı kullanımları vardır. Şiirde açık hecelerde imale yapılmayan kelimeler şunlardır: *gafleti*, *aceba*, *gurûr*, *hemân*, *karîn*, *hâtırma*. Şiirin aruzla yazıldığı varsayıldığında yapılan eşleştirmeler neticesinde ortalama her beyte 10,4 imale düşmekte, toplamda 52 imale yapılması gerekmektedir. Bu durumda gazelin aruz vezniyle değil hecenin 14’lü (7+7) kalıbıyla yazıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

3.3. 10'lu Hece Vezniyle Yazılanlar

Kuddûsî'nin yayımlanmış divanında vezni tespit edilemeyen ancak her mısrası on heceden oluşan şiirler, -vezni tespit edilemeyen- diğer şiirlerden birtakım farklılıklar taşımaktadır. Her şeyden önce bu şiirlerin bazı beyitleri bazı kalıplara tam olarak uymakta, söz konusu beyitlerde herhangi bir hata yahut uyumsuzluk görülmemektedir. Bu şiirlerde bir aruz tasarrufu yapmaya da gerek duyulmamaktadır. Şiirleri incelemeye geçmeden önce divan edebiyatında kalıptaki hece sayısı ona tekabül eden farklı bahirler altındaki bazı aruz kalıplarını vermek yerinde olacaktır:

- fâ'ilâtün fa' fâ'ilâtün fa'
- fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün
- fa'lün fâ'ilün fa'lün fâ'ilün
- fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
- fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
- fe'ülün fe'ül fe'ülün fe'ül
- mef'ülü fâ'ilâtün fâ'ilât
- mef'ülü fâ'ilâtün fe'ülün
- mef'ülü mefâ'ilü fâ'ilâtün
- mef'ülü mefâ'ilü mefâ'il
- mef'ülü mefâ'ilün mefâ'il
- mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün
- mef'ülü fe'ül mef'ülü fe'ül
- mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün
- müstef'ilün fâ'ilün fe'ülün
- mefâ'ilâtün mefâ'ilâtün
- müstef'ilâtün müstef'ilâtün
- mütefâ'ilün mütefâ'ilün
- müfte'ilâtün müfte'ilâtün

Aşağıda Kuddûsî'nin dokuz beyitlik bir gazeline yer verilmiştir. Söz konusu gazel Doğan'ın tenkitli metne dâhil ettiği nüshalardan yalnızca birinde yer almaktadır. Doğan (2013: 360), gazelin aruzla yazıldığını beyan etmekte ve vezninin tespit edilemediğini söylemektedir. Söz konusu gazel şudur:

(fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün)

'İşk-ı Hak *bana* çünkü yâr oldı

Zühd ü takvâ hep târ(u)mâr oldı 2 imale

(müstef'ilâtün müstef'ilâtün)

İtdi temevvüc deryâsı 'ışkın 1 imale

(müstef' ilâtün fâ' ilün fa' lün)
Divâne gönlüm bî-karâr oldu

(müstef' ilâtün müstef' ilâtün)
Çıkdım vatandan gitdim Hicâza
(fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün)
Tağ u çöl *bana* gül' izâr oldu 2 imale

(fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün)
Yalnız *yayan* râha 'azm itdim 2 imale
(müstef' ilâtün fâ' ilün fa' lün)
Köşkim sarâyım kûh(i)sâr oldu

(fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün)
Vahşî âhûlar *gibi* insândan 1 imale, 1 zihaf
(müstef' ilâtün fâ' ilün fa' lün)
Kaçmak *bana* bir hoşça kâr oldu 1 imale

(fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün)
Susuz *azıksız* ulu tağlarda
Rûz u şeb rızkım tatlu nâr oldu 3 imale

(fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün)
Görmedim açlık hem susuzluk hiç
Her ne istersem çün o var oldu

(fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün)
Tevhîd ile *bu* devleti buldum
Çok diyen *anı* bahtiyâr oldu 6 imale, 1 zihaf

(fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün)
Düşdi Kuddûsî dâmına 'ışkın 1 imale
İstemez çıkmak hoş şikâr oldu (G. 235)

Şiirde açık ve kapalı hecelerin dağılımına bakıldığında 1, 6, 7, 8 ve 9. beyitlerin aruzun “fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün” kalıbına uygun düştüğü görülmektedir. Bu kalıp bazı beyitlere öyle uygun düşmüştür ki 7. beyitte imaleye dahi gerek duyulmamaktadır. Gazelin son beytinde ise yalnızca Türkçe bir ekte imale yapılmıştır. Bu kalıp bazı beyitlere tam uymaktadır. Ancak gazelin tüm beyitleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Gazelin 2, 3, 4 ve 5. beyitlerinin üç mısrası “fâ' ilün fa' lün fâ' ilün fa' lün” kalıbına

uyarken diğer mısraların ikisi “müstef‘ilâtün müstef‘ilâtün”, üçü “müstef‘ilâtün fâ‘ilün fa‘lün” şeklindeki kalıplara uygun düşmektedir. Dört beyitte mısralar arası kalıp farklılığı vardır. Divan edebiyatında gazelde beyitler arası kalıp değişikliği yapılmaz. Bu şiirde beyitler arası kalıp değişikliğinin yanı sıra mısralar arasında da bir kalıp değişikliği vardır. Bu durumda şiirin birden çok aruz kalıbıyla yazıldığı söylenebilir mi? Bu, pek mümkün görünmemektedir. Şiiri mevzun ve mukaffa olarak tanımlayan bir edebî gelenekte şiirin mevzun yönünde bu türden bir değişikliğin yapıldığını söylemek zordur. Divan edebiyatında bu türden bir değişiklik yalnızca rubaiye verilmiş, onda da kalıpların aynı bahirde olması gerektiği vurgulanmıştır. Kuddûsî gibi 1000’i aşkın sayıda aruzla şiir yazan birinin heceyle yazdığı şiirlerinin aruz vezninin çeşitli kalıplarına uygun düşmesi normaldir¹¹. Zira divan şairleri tezkirelerde geçen bazı bilgiler dikkate alındığında şair olmanın koşulu olarak binlerce şiiri okumuş, şiirler üzerinde temrin ve meşk yapmış, nazire yoluyla şiir mektebinin usullerine vakıf olmuş kimselerdir. Onların zihinlerinde çeşitli söz kalıpları, vezin ve kafiye bilgileri âdeta otomatik şekilde yer almaktadır. Ümmî divan şairlerinin varlığı da bize bunu açıklayan unsurlardan yalnız biridir. Kuddûsî’nin heceyle söylediği mısralarının bir kısmının çeşitli aruz kalıplarına uygun düşmesi şairin vezinli söz söylemeye ve şairliğin gereği olan ilm-i şiire vukufiyeti ile açıklanabilir. Bu sebeplerden dolayı gazelin aruz vezniyle değil hecenin 10’lu kalıbıyla yazıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

(müstef‘ilâtün müstef‘ilâtün)
Zâhirde şimdi rehber bulunmaz
Sâlikî irşâd ider bulunmaz 3 imale

(müfte‘ilâtün müfte‘ilâtün)
Tâlib-i sâdık çünkü kalildir
(müfte‘ilâtün müstef‘ilâtün)
Sıdk-ıla râha gider bulunmaz 2 imale

(müstef‘ilâtün müstef‘ilâtün)
Gizlendiler hep evliyâ bizden
Ehl-i sülûki yeder bulunmaz 3 imale, 1 zihaf

¹¹ Şairin hece ile yazılmış şiirlerine bakıldığında bunun örneklerini görmek mümkündür. Örneğin yayımlanmış divanda heceyle ve dörtlükler hâlinde yazıldığı belirtilen ilk şiir 20 dörtlükten oluşmaktadır. Bu şiirde 11 dörtlük tamamıyla “müstef‘ilâtün” kalıbına uymaktadır. Ancak diğer dörtlüklerde bazı mısralarda bu kalıp bozulmaktadır.

Ehl-i dünyânın etbâ'ı çokdur
Ehl-i Mevlâya uyar bulunmaz

Deccâlden evvel çıkdı Deccâller
Anlara uymaz erler bulunmaz

Bin koyun korkar cümle bir kurdan
Koyunu hoşça güder bulunmaz

Kuddûsî yalvar Hak Te'âlâya
Andan özge 'avn eyler bulunmaz (G. 912)

Yukarıdaki şiir yayımlanmış divanda esas alınan altı nüshadan yalnız birinde yer almaktadır. Gazelin 1 ve 3. beytinde aruza uygunluk varken 2. beytinde mısralar arası dahi kalıp birliği yoktur. Yedi beyitlik gazelin diğer beyitlerinde de mısralar arası farklı kalıplar ortaya çıkmaktadır. Bu şiir de şairin 10'lu hece vezni ile yazdığı şiirler arasında değerlendirilmelidir.

(müstef'ilâtün müstef'ilâtün)
'İşk dâmına çün oldum giriftâr
İstemem andan çıkmağı zinhâr 3 imale

(fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün)
Zikr-i ma'sûkdur hirfetim dâ'im
Rûz u şeb anı iderim iksâr 2 imale

(müfte'ilâtün müfte'ilâtün)
Vakt-i sabâda olmuşam 'âşık 1 imale
(müstef'ilâtün fâ'ilün fa'lün)
Dîvâne gönlüm vaslın ârzûlar

(fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün)
Pîr-i fânî hem haste isem de 1 imale
(fa'lün fâ'ilün fa'lün fâ'ilün)
İçime tolup 'ışk cevlân kılar 3 imale

Zâkirin Mevlâ olur celîsi
(fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün)
Zikri Kuddûsî eyle çok tekrâr (G. 668)

Yukarıdaki gazelde 1 ve 2. beyitler hariç diğer üç beyitte mısralar arası dahi kalıp birliği yoktur. Gerek şiir boyunca gerekse de mısralar arası kalıp

birliğinin olmaması Şiirin aruzla değil hecenin 10'lu kalıbıyla yazıldığını göstermektedir.

3.5. Aruz Vezniyle Yazılanlar

Doğan'ın (2013: 59), aruz vezniyle yazıldığını söylediği ancak kalıbının tespit edilemediğini belirttiği Şiirlerin bazıları aruzun “fâ‘ilün fa‘lün fâ‘ilün fa‘lün” kalıbına uymaktadır. Bu Şiirlerden ilki yayımlanmış divanda yer alan 29. gazeldir:

(fâ‘ilün fa‘lün fâ‘ilün fa‘lün)	
Ben bu sahrâya geldim ‘ışkınla	
Bahr-i sevdâya taldım ‘ışkınla	2 imale
Târmâr itdi ‘aklımı Őevkin	
Âkıbet Mecnûn oldum ‘ışkınla	2 imale
Neylerem ey dost mâsivâyı çün	
Hüsn-i didârın bildim ‘ışkınla	1 imale
Zühd ü takvâyı deđŐirüp ¹² ‘ışka	
Varımı yağmâ kıldım ‘ışkınla	3 imale
Dilde kir ü pas her ne var ise	
Koymayup ¹³ zerre sildim ‘ışkınla	3 imale
Âr ü nâmûsın ŐıŐesini hem	
Uruban taşa çaldım ‘ışkınla	5 imale
Bağrımı yakdı âteŐ-i firkat	
Göklere tütün ¹⁴ saldım ‘ışkınla	5 imale
Mübtelâyım bir derde yok ‘ilâc ¹⁵	
Bilmezem ki ben noldum ‘ışkınla	1 imale

¹² Doğan'ın (2013) tenkitli metni kurarken tercih ettiği “deđiŐüp” yerine nüsha farkındaki “deđŐirüp” metne dâhil edilmiştir.

¹³ Doğan'ın (2013) tenkitli metni kurarken tercih ettiği “komayup” yerine nüsha farkındaki “koymayup” metne dâhil edilmiştir.

¹⁴ Doğan'ın (2013) tenkitli metni kurarken tercih ettiği “tütün”e karŐılık, Milli Kütüphanesi 06 Mil Yz A 3315/2 nolu nüshada (197b'de) “duhân” geçmektedir. Vezin gereği “tütün” daha uygundur.

¹⁵ Nüsha farkındaki “aslâ hiç” vezne, “yok ‘ilâc” ise anlama daha uygun düşmektedir.

Kalmadı tâkat nice sabr idem
Başıma gavgâ aldım 'ışkınla 5 imale

Katre-i nâçiz idim evvel ben
'Âleme şimdi toldum 'ışkınla 4 imale

Ağladım bî-had sen nigârım çün
Buluban âhir güldüm 'ışkınla 1 imale

Dü-cihânın ben istemem câhın
Cümleden geçdim kaldım 'ışkınla 1 imale

Dir ki Kuddûsî istedim senden
Sen dilârâyı buldum 'ışkınla (G. 29) 1 imale

Yukarıdaki gazelde açık ve kapalı hecelerın dağılımı gösterilmiştir. Mısralar arası yapılan eşleştirmelerde gazel boyunca aruz uygulamalarından en büyük hata olarak görülen zihafa hiç yer verilmemiş, herhangi bir vezin hatası da yapılmamıştır. On üç beyitlik gazelde her beyte ortalama 2,6 imale düşmektedir. Beş beyitte yalnız birer defa imale yapılmıştır. Tüm bunlar gazelin aruzun “fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün” kalıbıyla yazıldığını göstermektedir. Bu kalıpla yazıldığını düşündüğümüz diğer bir şiir de yayımlanmış divanda yer alan 190. gazeldir:

(fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün)
İsteyen derd-i cürmine çâre
Toğrılıp varsun bâb-ı Gaffâre 2 imale

Gice gündüz ol kapu kapanmaz
Olınur tîmâr gönli bîmâre 4 imale

Rahmetin bahri bî-nihâyetdir
Var nasîr andan¹⁶ çok günehkâre 1 imale

Kesmeyüp mü'min zinhâr ümîdi
Talmış ise de bahr-i evzâre 3 imale, vezin hatası

Hak sever tevvâb zümresini bil
Tevbe it her dem ol Kirdgâre 2 imale, vezin hatası

¹⁶ Doğan'ın (2013) tenkitli metni kurarken tercih ettiği “nusret anda” yerine nüsha farkındaki “nasîr andan” metne dâhil edilmiştir.

‘İlî a‘lâ bil kendini alçak
Bulmasun ruhsat nefsi-i emmâre 2 imale

Hiç felâh bulmaz iden istikbâr
Sen tevâzu‘ it yâre ağıyâre 1 imale

Kibr ü gurûrdan kurtulur müznib
Dir günehkârim bir yüzi kare 2 imale, vezin hatası

İştigâl eyle zikre şol kez kim
‘İşk-ıla yansun cism ü cân nâre 2 imale

‘İlm ü a‘mâle hiç olma mağrûr
Uyma Kuddûsî kavlı-i mekkâre (G. 190) 1 imale, vezin hatası

Kuddûsî'nin on beyitlik bu gazelinde aruz uygulamalarından zihaf örneği yoktur, imale ise 21 defa yapılmıştır. Her beyte ortalama 2,1 imale düşmektedir. Dört mısradaki bazı uygulamalar vezni zorlamaktadır. Örneğin beşinci beyitte “Kirdgâre”de bir aruz hatası vardır. Ancak bu hata tahrik yapılarak giderilebilir. “Kirdgâre”nin ilk hecesi kalıba uygun düşmemektedir. Şair, kapalı hecenin öncesinde açık bir heceye ihtiyaç duymaktadır. Zira hece eksikliği ve vezin hatası bu yolla ortadan kalkmaktadır. Kelimeyi “Kirdgâre” şeklinde tahrik yaparak okumak mümkündür. İkinci vezin hatası dördüncü beyitte vardır. Ancak bu hata -anlama müdahale edilmeden- söz dizimi değiştirilerek giderilebilmektedir. Mısra şu şekilde düzenlendiğinde vezin hatası ortadan kalkmaktadır: Kesmeyüp zinhâr mü'min ümmîdi. Üçüncü vezin hatası da onuncu beyitte yer almaktadır. Ancak bu hata da -anlama müdahale edilmeden- söz dizimi değiştirilerek giderilebilmektedir. Mısra şu şekilde düzenlendiğinde vezin hatası ortadan kalkmaktadır: ‘İlm ü a‘mâle olma hiç mağrûr. Şair sekizinci beyitte “gurûr” kelimesinin ilk hecesinde alışık olmadığımız bir imale yaparak vezin hatası yapmıştır. Vezni daha doğrusu kalıbı bulmak için yapılmasını gerekli gördüğümüz bu düzeltmeler, orijinal metne araştırmacının bir müdahalesidir ve şairin elinden çıkan, doğrusuyla yanlıyla şaire ait metni değiştirmek olarak düşünülebilir. Ancak hata olarak görülen kısımlar müstensihin yanlışı olabileceği gibi, metne müdahalesi olarak da değerlendirilebilir. Hatta şairin şiiri yazarken/söylerken dikkatsizliğinden de kaynaklanabilir. Bunların hepsi ihtimal dâhilindedir. Bizi bu konuda böyle düşünmeye sevk eden ise divan şairlerinin vezni sağlama noktasındaki hassasiyetleri, vezni sağlamak için yer verdikleri uygulamalardır. Bu uygulama ve tasarrufları birden çok nüshası olan divanlarda farklı

müstensihler arasında bile görmek mümkündür. Aruzda hata olarak görülen imaleye ve zihafa imla yoluyla müdahale eden, harekeli heceyi uzun ünlü ile yazan, uzun ünlüyü imla harflerine dönüştüren, med harflerini yazmayan, kelimelerin bilindik imla yapısını değiştiren müstensihler vardır. Tüm bunlar aruz konusunda hem şairin hem müstensihin tasarrufta bulunabildiğini göstermektedir.

(fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün)
Hamrına 'ışkın kanmaya geldim
Şem'ine nârın yanmaya geldim 4 imale

Kanlı yaş ile arz-ı hâl yazdım
Ol şehensâha sunmaya geldim 4 imale

Sırr-ı semâ'ı tıyıcak rûhum
Bî-karâr olup dönmeye geldim 4 imale, vezin hatası

Gönlüm mülevves oldu kesretle
Bahr-i vahdetde Yunmaya geldim 2 imale, vezin hatası

Dir ki kuddûsî kâmil insâna
Tarz-ı şülûki tanmaya geldim (G. 479)2 imale

Yukarıdaki gazelin aruz vezninin “fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün” kalıbıyla yazıldığı varsayıldığında her mısraya ortalama 3,1 imale düşmektedir. Bu gazeldeki imale ortalaması diğer şiirlere göre daha yüksektir. Gazelde alışık olmadığımız tarzda “semâ', mülevves, şülûk” kelimelerinin ilk hecesinde vezin gereği imale yapma mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Arapça ve Farsça kelimelerde kelimenin kısa olan ilk hecesini imale yaparak uzatmak şairlerin tercih etmedikleri bir uygulama olmuştur. Şiirde 4. beyitte ilk tefilede vezin hatası vardır. Bu hatayı herhangi bir uygulama veya tasarruf ile ortadan kaldırmak mümkün görünmemektedir. Bu sebeplerden dolayı gazelin kesin olarak aruzla yazıldığını söyleyemiyoruz. Aruzla yazıldığı noktasında bizde tereddüt oluşturan diğer bir şiir de şairin 277. gazelidir:

(fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün)
Gönlümü yâre salasım geldi
Bahrine 'ışkın talasım geldi 5 imale

Âr u nâmûsın şişesini hem
Uruban taşa çalasım geldi 6 imale

Levha- <i>i</i> dilden mâsivâ <i>kîrin</i> Âb-1 'ışk- <i>ıla</i> sîlesim geldi	5 imale
'Işkın <i>atna binüben bugün</i> Arayup <i>yâri bulasım geldi</i>	8 imale
Kalması <i>sabra tâkatim aslâ</i> Şem'a <i>pervâne olasım geldi</i>	4 imale
Vasla 'uşşâkı da'vet itmiş dost <i>Duyıcak anı gülesim geldi</i>	5 imale
Görsün 'uşşâkım <i>yüzimi dimiş</i> Pes sürûrumdan <i>ölesim geldi</i>	4 imale
İçime <i>toldı nâr-ı mahabbet</i> Cismimi <i>biryân kılasım geldi</i>	5 imale, vezin hatası
İdeli bi'ât <i>pîr-i tarîka</i> Kadrini 'ışkın <i>bîlesim geldi</i>	4 imale, vezin hatası
Tîr-i müjgâna <i>turuban karşı</i> Dertli <i>bağrımı delesim geldi</i>	5 imale
Hem <i>şerha şerha bu yüreğimi</i> Seyf-i 'ışk- <i>ıla dîlesim geldi</i>	6 imale, vezin hatası

Dir ki Kuddûsî *koyup ağyârı*
Yâr-*ile tenhâ kalasım geldi* (G. 277) 3 imale

Yukarıdaki gazelin aruz vezninin "fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün" kalıbıyla yazıldığı varsayılp hecelerın dağılımına bakıldığında aruz vezninde hata olarak görülen uygulamalardan imaleye çok fazla yer verildiği görülmektedir. Gazelde her beyte ortalama 5 imale düşmektedir. Gazelde 2, 4, 8 ve 11. beyitlerde çoğunluğu kelime kökünde veya ilk hecede yapılan imaleler aruzdan umulan ahengi ortadan kaldırmakta, birçok kelimenin doğal ses yapısı bozulmaktadır. Bunların yanı sıra gazelde alışık olmadığımız tarzda "tarîk" ve "mahabbet" kelimelerinin kısa olan ilk hecelerinin vezin gereği uzun okumak gerekmektedir. Şiirde bunun yanı sıra 11. beyitte "şerha şerha" ikilemesi vezinde hata meydana getirmektedir. Ancak mısradaki şu şekilde bir söz dizimi

değişikliği yapılırsa bu hata ortadan kalkmaktadır: Bu yüreğimi şerha şerha hem. Bu sebeplerden dolayı bu gazelin de kesin olarak aruzla yazıldığını söyleyemiyoruz.

3.6. Hece mi Aruz mu?

Doğan'ın (2013: 59) aruz vezniyle yazıldığını söylediği ve vezninin tespit edilemediğini belirttiği şiirlerden biri de yayımlanmış divanda yer alan 726. gazeldir:

Hudânın dostı peygamber 8 hece
(müstef' ilâtün müstef' ilâtün)
Hem enbiyânın sultânı server

(müstef' ilâtün müstef' ilâtün)
Gökler ü yirler kürsî yanında
Sahrâda *yatur* hulkıya benzer

Kanatdılar zincir ile asılmış 11 hece
Taht-ı kürsîde bir şey'i asfer

(müstef' ilâtün müstef' ilâtün)
Kürsîde 'arşın altında maslûb
'Arş cümlesinden a'zâm u enver

Kün hitâbıyla anlar yoğ iken
Var iden yokdan Hallâk-ı ekber

(müstef' ilâtün müstef' ilâtün)
Zâtında Hakkın *itme* tefekkür
Hılkatinde idüp olgıl muzaffer 11 hece

(müstef' ilâtün müstef' ilâtün)
Kendüsi *bilür zâtnı* ancak
Bizi düşünmek divâne ider

(müstef' ilâtün müstef' ilâtün)
Nehy eylemişdir bizleri andan
Şâfi-i ümmet sâhib-i kevser

Eyle Kuddûsi halkda tefekkür
Kudretin bilüp Hâlikın ol er (G. 726)

Bu şiir, *Kuddûsî Divanı'nın* tenkitli neşrinde metne dâhil edilen altı nüshadan yalnızca Mevlana Müzesi 2444 numarada kayıtlı nüshasında yer almaktadır. Söz konusu nüshada toplam 538 şiir bulunmaktadır ki bu sayı Kuddûsî'nin

toplam şiirlerinin yarısı kadardır. Şiir dokuz beyitten oluşmaktadır. Şiir vezin bakımından incelendiğinde dokuz beytin beş beyti “müstef'ilâtün müstef'ilâtün” kalıbına uymaktadır. Altıncı beyitte hece sayısı 11'dir. Mısra da ilk tefile vezni bozmaktadır. Mısra şu şekilde okunduğunda vezin hatası ortadan kalkmaktadır: Hılkatde idüp olgıl muzaffer. Birinci beytin ilk mısrasında müstensihten kaynaklı olduğunu düşündüğümüz kelime eksikliği vardır. Aynı beytin ikinci mısrası ise “müstef'ilâtün müstef'ilâtün” kalıbına tam olarak uymaktadır. Üçüncü beytin ilk mısrasında da hece fazlalığı vardır. Bu fazlalık “ile” edatını ek şeklinde kullandığımızda ortadan kalkmaktadır. Ancak söz konusu mısra da “kanatdılar” ifadesi ile ne anlatıldığı anlaşılamamaktadır. Mısra da bir okuma hatası olmalıdır. Aynı beytin ikinci mısrasında vezin hatası ortaya çıkmaktadır. Beşinci beytin her iki mısrasının ilk tefilesinde vezin hatası vardır. İkinci beytin ilk tefilesi “Var itdi” şeklinde okunduğunda bu vezin hatası ortadan kalkmaktadır. Beyitte ikinci tefileler “müstef'ilâtün”e yalnızca bir imale ile uymaktadır. Dokuzuncu beyitte de vezin bozulmaktadır. Beyitte ilk mısra da şairin mahlası şeddesiz okunduğunda mısra iki imale ile “müstef'ilâtün müstef'ilâtün” kalıbına uymaktadır. Beytin ikinci mısrasının ilk tefilesinde vezin hatası vardır. İkinci mısra “müstef'ilâtün müstef'ilâtün” kalıbına uymamaktadır. Bu gazel için sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Gazeldeki hece eksiklik ve fazlalıkları şiirin hece vezni ile yazıldığını söylemeyi güçleştirmektedir. Aynı şekilde gazelde her ne kadar çoğu beyit ve mısra “müstef'ilâtün müstef'ilâtün” kalıbına uysa da gazelin aruz vezni ile yazıldığını söylemek de güçtür. Gazelde müstensih yanlışları ve şairin bazı mısralarda anlamı vezne yeğlemesi vezni tespit etmeyi güçleştirmiştir. Bu sebeplerle şiirin aruzla mı heceyle mi yazıldığını söylemek divanın bu şiire havi yeni bir nüshasına ulaşıncaya kadar mümkün görünmemektedir.

SONUÇ

Kuddûsî'nin yayımlanmış divanında yer alan ve Doğan'ın (2013) veznini tespit edemediğini belirttiği şiirler üzerine yapılan incelemede şiirlerin veznine dair şu sonuçlara ulaşılmıştır: Vezin hatası olduğu belirtilen mısraların bir kısmında söz konusu hatalar küçük müdahaleler ile giderilebilmektedir. Bu

mısralarda hece eklemek ve hece çıkarmak, anlamı bozmadan söz dizimini değiştirmek gibi bazı uygulamalarla vezin hatası ortadan kalkmaktadır. Aynı şekilde vezin tutarsızlığı olduğu belirtilen şiirlerde de yer yer bu yolla yazarın belirttiği vezin hataları giderilebilmektedir. Bazı vezin hatalarını ise gidermek mümkün olmamıştır. Bu hataları giderebilmek için Doğan'ın divanın tenkitli metnini kurarken yer vermediği bazı yeni nüshalara da müracaat edilmiş, ancak bu nüshalar yoluyla da vezin hataları giderilememiştir. Bu mısralarda kapalı hece, herhangi bir uygulama ile açık heceye dönüştürülememektedir.

Yayımlanmış divanda Kuddûsî'nin aruz vezni ile 1020 şiir yazdığı söylenmektedir. Ancak bu sayıya bizim aruzun "fâ'ilün fa'lün fâ'ilün fa'lün" kalıbıyla yazıldığını düşündüğümüz 2 şiir (G. 29, G. 190) daha eklenmelidir. Bu şiirlerin yanı sıra iki şiir (G. 277, G. 479) daha aruz vezniyle yazılmış gibi görünmektedir. Fakat bu şiirlerdeki vezin hataları ve fazla sayıdaki imaleler şiirlerin kesin olarak aruz vezniyle yazıldığını söyleme noktasında bizi tereddütte bırakmaktadır. Divanda yer alan 726. gazelde ise vezin noktasında ciddi hatalar vardır. Gazeldeki hece eksiklik ve fazlalıkları şiirin hece vezni ile yazıldığını söylemeyi güçleştirmektedir. Ancak şiire anlamı bozmadan yapılacak müdahaleler ile mısralar arasında hece sayısı eşitlenebilmektedir. Gazelde çoğu beyit ve mısra "müstef'ilâtün müstef'ilâtün" kalıbına uymaktadır, üç beyitte ise vezin hatası ortaya çıkmaktadır. Divanın yalnızca bir nüshasında yer alan bu şiirin aruzla mı heceyle mi yazıldığını söylemek bu şiire havi bir divan nüshasına ulaşıncaya kadar mümkün görünmemektedir.

Yayımlanmış divanda Kuddûsî'nin hece vezni ile 34 şiir yazdığı belirtilmektedir. Bu şiirlerin 19'u 5'li, 10'u 7'li ve 5'i 11'li hece vezni ile yazılmıştır. Ancak yaptığımız incelemede şairin 10'u 10'lu (K. 26, K. 27, G. 235, G. 277, G. 279, G. 476, G. 504, G. 668, G. 912, Kt. 1, Kt. 3) 2'si 14'lü (G. 310, G. 618), 6'sı 15'li (G. 206, G. 478, G. 507, G. 604, G. 713, G. 744) hece vezni ile yazılmış 18 şiirinin daha olduğu görülmüştür. Bu şiirler için aruzla yazılıp kalıbının tespit edilemediğine dair not düşülmüştür. Ancak söz konusu şiirlerde mısralar arası kalıp birliği dahi mevcut değildir. Bazı şiirlerde aruzun müstef'ilâtün, fâ'ilün fa'lün, müfte'ilâtün gibi kalıplarına tam uyan mısralar mevcuttur. Bin şiirini aruzla yazan bir şairin heceyle yazdığı şiirlerinde bazı mısraların çeşitli aruz kalıplarına uygun düşmesi normaldir. Ancak bu, onların aruzla yazıldığı anlamına gelmemelidir. Zira söz konusu şiirlerde mısralar arası kalıp birliği yoktur. Kalıp birliğini sağlamak için yapılacak uygulamalarda ise aynı hece bir mısradaki mutlak surette kapalı iken başka bir mısradaki açık olmaktadır. Aruzda veznin gerektirdiği açık ve kapalı heceyi elde etmek yahut veznin gerektirdiği hece sayısına ulaşmak için yapılan uygulamalar ile bu şiirlerin kalıbı ortaya çıkarılamamaktadır. Heceyle yazıldığını düşündüğümüz bu şiirlerde görülen kısmi aruzla uygunluk şairin

heceyle beyit veya bent esaslı yazdığı şiirlerinde de azımsanmayacak sayıda. Şairin heceyle yazdığı bazı şiirlerinde (Örneğin hece vezniyle yazdığı 20 bentlik birinci şiirin 11 bendi; 18 bentlik ikinci şiirin 8 bendi müstefilâtün kalıbına tam uymaktadır.) şiirin yarısı heceye yarısı aruzun çeşitli kalıplarına uymaktadır. Aslında bu durum mutasavvıf şairlerde yer yer görülmektedir. Bugün bile Yunus Emre'nin aynı şiiri hakkında bir kaynakta aruzla başka bir kaynakta heceyle yazıldığına dair notlarla karşılaşmaktadır. Bizce manayı şekle tercih eden ve ne söyleyeceğine daha çok önem veren mutasavvıf şairlerin şiirlerinde bu türden vezin hatalarının görülmesi bir noktada normaldir. Şiiri bir ilham olarak gören ve cezbe hâlinde şiirler söyleyen mutasavvıf şairlerde muhtevanın öncelik arz etmesi şairin bazen kaidelerin dışına çıkmasına neden olmuştur. Şüphesiz Kuddûsî'de de bu durum vardır. Ancak Kuddûsî'de vezni tespit edilemeyen şiirlerin bazılarının yalnızca divanın bir nüshasında yer alması söz konusu şiirlerde şair ve yayımlayanın dışında başka nedenlerden dolayı vezin hatası olduğunu düşündürmektedir. Örneğin vezninin tespit edilemediği söylenen ve bizim hecenin 10'lu, 14'lü ve 15'li kalıbıyla yazıldığını düşündüğümüz G. 235, 479, 507, 604, 618, 713, 744, 912 numaralı şiirler Doğan'ın (2013) tenkitli metni kurarken faydalandığı MK, İÜ, CK, TB ve MM nüshalarının hiçbirinde yoktur. Bu şiirler yalnızca İE nüshasında vardır. 1855 istinsah tarihli bu nüshada sayfa sayıları tutarsız olup boş sayfalar mevcuttur. Bazen harekeli bazen harekesiz bir imla kullanılmıştır. Nüsha iki farklı kalemden çıkmış olup nüshada gelişigüzel yazılışlar, düzensizlikler oldukça fazladır. Doğan'ın (2013: 15) da bildirdiği üzere bu nüshada aruz hataları çok fazladır. Bu da bize bazı şiirlerdeki hataların müstensih kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir.

Kuddûsî Divanı'nda bazen şairin kendisinden bazen de müstensihlerden kaynaklı olduğunu düşündüğümüz hatalar üç şiir için vezni bulmayı mümkün kılmamıştır. Bazı şiirlerde ise küçük müdahaleler ile hata ortadan kalkmıştır. Böyle durumlarda metne müdahale edilip edilmeyeceği hususu bir sorun olarak önümüzde durmaktadır. Söz konusu hatalar metne bizim yaptığımız müdahaleler ile ortadan kalkmaktadır. Ancak divanı yayımlayanın bu noktada şiirlere müdahale etmemiş olmasını bir eksiklik olarak görmediğimizi de belirtmek istiyoruz. Zira yayımlayan ulaşabildiği divan nüshalarından hareketle metni kurmaya çalışmaktadır. Metin tenkidinde amaç müellif nüshasına en yakın nüshayı elde edebilmektir. Bu tarz hataların ihtimal dâhilinde müellif nüshasında yer aldığı söylenebilir. Başka bir deyişle hataların kaynağı bizzat şair olabilir. Bu durumda metne müdahale hususunda araştırmacının inisiyatif alması gerekmektedir. Biz, anlama uygun düşen, nüsha farklarıyla açıklık kazanan, söz dizimini ve anlamı tamamlayan,

şairin üslubunu ve aruz tasarruflarını yansıtan müdahaleleri gerekli buluyoruz. Şairin aruz bilgisinin eksikliğinden veya dikkatsizliğinden kaynaklı hatalara ise -şayet bu hatalar nüshalardan hareketle tespit edilebiliyorsa- dipnotta bir açıklama ile dikkat çekilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.

Eldeki mevcut nüshalardan hareketle *Kuddûsî Divanı*'ndaki tüm vezin problemlerini çözmek mümkün görünmemektedir. Ancak divanın bu şiirlere havi yeni yazma nüshalarına ulaşıldığında vezin hatalarının bir kısmının açıklık kazanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İ. Hakkı (2008). "Osmanlı Şairlerinin 'Aruz Tasarrufları' ve Araştırmacıların Gereksiz Müdahaleleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S: 3/6, s.s. 59-74.
- ÇELTİK, Halil (2008). "Ahmed-i Rıdvân Divanı'na Göre Eski Harfli Metinlerde Vezin-İmlâ İlişkisi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S: 3/6, s.s. 159-172.
- ÇETİN, Nihad M. (1991). "Arûz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 3, s.s. 424-437.
- DOĞAN, Ahmed (2013). *Kuddûsî Divanı*, 2 bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- DÜZENLİ, Mesut Bayram ve Bulak, Şahap (2018). "Aruz Vezninin Türk Şiirine Tatbikinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi SUTAD*, S: 43, s.s. 145-171.
- ECE, Selami (2015). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*, Erzurum: Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık.
- GÖRE, Zehra (2007). "Adnî Dîvânı'nda Ahenk Unsurları", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S: 2/4, s.s. 405-422.
- İSEN, Mustafa (1994). "Aruzun Anadolu'daki Gelişme Çizgisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllık-Bellekten*, Ankara: TDK Yay., s.s. 119-125.
- KAPLAN, Hasan (2017). "Fuzûlî'nin Gazellerinde Aruz Uygulamaları: Fuzûlî'nin İmale Kullanımının Bâkî'yle Mukayesesi", *Route Educational and Social Science Journal*, S: (4)7, s.s. 390-429.
- KAPLAN, Hasan (2019). "Mısrayı Aruza Uyduran Bir Şair: Zîver ve Şiirlerinde Aruz Tasarrufları", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan Armağan Sayısı, S: 2/1, s.s. 279-311.
- KILIÇ, Atabey (2018). "Saîd Paşa Dîvânı'nda Aruz Tasarrufları Üzerine Notlar", *Diyarbakır: Âlimler, Ârifler, Edîpler*, (Ed. İbrahim Özcoşar vd.), İstanbul: Ensar Neşriyat, s.s. 1-18.

- ÖZÇELİK, Sadettin (2019). “Süheyl ü Nevbahar’da Vezin Tasarrufları”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S: 22, s.s. 611-642.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2010). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3. bs., İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- Divan*, Kuddûsî Mar’âşî-zâde Ahmed Efendi, Millî Kütüphaneye Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 3315/2.
- Divan*, Kuddûsî Ahmed, Millî Kütüphaneye Yazmalar Koleksiyonu 06 Hk 4303.
- Divan*, Kuddûsî Ahmed Efendi Mar’âşî, Millî Kütüphaneye Yazmalar Koleksiyonu 06 Hk 1979.
- Divan*, Kuddûsî, Millî Kütüphaneye Yazmalar Koleksiyonu 06 Hk 2548.
- Kasâ'id*, Kuddûsî Mar’âşî-zâde Ahmed Efendi, Millî Kütüphaneye Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz FB 551.